

สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

-เสน่ห์ จามริก-

ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ความนำ

ขอแสดงความยินดีและชื่นชมต่อการริเริ่มจัดประชุมเสวนาในครั้งนี้ โดยมีวาระและทำนองเนื้อหาเป็นการกระตุ้นเตือนจิตสำนึกถึงคุณค่าความสำคัญของรัฐธรรมนูญ ที่ได้ชื่อว่า รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน อันเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาการทางสังคมการเมืองของมวลมนุษยชาติทั่วโลก สถานะความเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนที่พูด ๆ ถึงกันอยู่นี้ มิใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของระบบวิธีการจัดตั้งและกระบวนการร่างตัวบทกฎหมายรัฐธรรมนูญเท่านั้น หากโดยสาระแล้ว รัฐธรรมนูญ 2540 นี้ ยังมีส่วนฉายภาพสะท้อนชีวิตความเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชนคนไทยทั้งในเมืองและระดับรากหญ้าในชนบท ศาสตราจารย์เฮอริแมน ไฟเนอร์ เคยเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญไว้นานมาแล้วว่า เปรียบเสมือนอัตชีวประวัติของสัมพันธภาพทางอำนาจในรัฐ ในแง่นี้ เมื่อย้อนกลับไปดูรัฐธรรมนูญฉบับที่แล้ว ๆ มาในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ก็จะเห็นว่า ยกเว้นรัฐธรรมนูญ 2517 ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องสัมพันธภาพทางอำนาจที่บรรดากลุ่มอำนาจเป็นผู้กำหนดลงมาจากเบื้องบนทั้งสิ้น แม้แต่รูปแบบประชาธิปไตย ก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือผจญฐานะบารมีความเป็นใหญ่ของกลุ่มอำนาจเป็นสำคัญ จริงอยู่ การเมืองภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ 2540 ก็ไม่ได้บ่งบอกไปถึงสถานะสิทธิเสรีภาพของมวลสามัญชนคนไทยอะไรอย่างจริงจังถึงขั้นบันดาลให้เกิดความโปร่งใสและธรรมาภิบาลในกระบวนการเศรษฐกิจการเมือง แต่อย่างน้อย รัฐธรรมนูญ 2540 ก็เป็นเสมือนอัตชีวประวัติของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในบริบทของการเมืองภาคประชาชน อันสะสมสืบทอดเป็นลำดับมาจาก 14 ตุลา 16 สู้ พฤษภาทมิฬ 35 และกระแสชุมชนท้องถิ่นที่กำลังก่อตัวขึ้นอย่างรวดเร็วในเวลาอันสั้น ทั้งหมดประกอบเป็นกระบวนการพัฒนาการสิทธิมนุษยชนไทย ที่ฟันฝ่ายุคเผด็จการทหาร มาสู่กระแสอำนาจนิยมของโลกาภิวัตน์ยุคเศรษฐกิจตลาดเสรีในปัจจุบัน

โดยทัศนวิสัยของกระบวนการเมืองภาคประชาชนที่ว่านี้เอง ที่สิทธิมนุษยชนในสังคมไทยจะพึงได้รับการทบทวนและประเมิน

ความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะพิจารณากันถึงที่มาและที่จะพึงเป็นไปของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย เห็นสมควรนำเสนอข้อสังเกตเบื้องต้นบางประการเพื่อประกอบเป็นพื้นฐานความเข้าใจร่วมกัน กล่าวคือ

ประการแรกทีเดียว เป็นเรื่องของมิติทางด้านจิตวิญญาณหรือเจตนารมณ์ของหลักการสิทธิมนุษยชน การพูดถึงเรื่องของจิตวิญญาณในที่นี้ อาจฟังดูเป็นเรื่องเพ้อฝันเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้แต่จริง ๆ แล้ว เป็นปัจจัยสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งขาด ในทำนองเดียวกันกับที่จิตวิญญาณหรือ

เจตนารมณ์ของกฎหมายในหลักทฤษฎีของปราชญ์ฝรั่งเศส มองเตสกีเออ ถือเป็นรากฐานของการจัดระเบียบกลไกทางการเมืองและนิติธรรม เพื่อดำรงความสมดุลของอำนาจ จิตวิญญาณหรือเจตนารมณ์ของหลักการสิทธิมนุษยชน ก็นับเป็นรากฐานของการจัดระเบียบสังคมวัฒนธรรม เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสมดุลและเที่ยงธรรมของมวลมนุษย์ในสังคม รวมทั้งเป็นรากฐานสำคัญและจำเป็นต่อการจัดระเบียบกลไกทางการเมืองและกฎหมายเพื่อความสมดุลแห่งอำนาจด้วย โดยนัยนี้สิทธิมนุษยชนจึงไม่ใช่เรื่องของ การติดอาวุธ ทั้งทางวัตถุหรือปัญญาให้ผู้คนต่างถือตนเป็นใหญ่ช่วงชิงแข่งขันกันทำลายซึ่งกันและกัน ดังตัวอย่างของการยึดมั่นถือมั่นในสิทธิทรัพย์สินกระทำการก้าวร้าวทำลายสิทธิเสรีภาพของชนส่วนใหญ่ภายใต้กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมในขณะนี้

ประการที่สอง บนพื้นฐานทางจิตวิญญาณหรือเจตนารมณ์ของหลักการสิทธิมนุษยชน ดังกล่าว สิทธิมนุษยชนจึงสื่อคุณค่าความหมายเป็นแบบแผนสัมพันธภาพอันสมดุลและเที่ยงธรรม ประกอบเป็นวิถีการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสันติของมนุษย์ในสังคม โดยนัยทางประวัติศาสตร์ โลกตะวันตกได้ชื่อว่า เป็นผู้บุกเบิกจุดประกายให้เกิดจิตสำนึกที่ตื่นตัวเรียนรู้ถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิของคนได้รับการเชิดชูภายใต้คำขวัญ “เสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ” อันหมายรวมถึงสิทธิเสรีภาพทั้งของตนเองและของเพื่อนมนุษย์ แต่แล้วโดยกระแสอำนาจทุนอุตสาหกรรมนิยม การต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพในอดีต โดยเฉพาะสิทธิในทรัพย์สินก็ได้กลายเป็นการทำลายสิทธิเสรีภาพของเพื่อนมนุษย์ไปดังที่ โซดัจัตโมโก (Soedjatmoko) แห่งอินโดนีเซีย อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ ได้พยายามเตือนสติไว้เมื่อกว่ายี่สิบปีก่อน รวมทั้งยังเป็นการบีบบังคับก่อกระแสการพัฒนาที่บั่นทอนทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นฐานต้นทุนชีวิตของมวลมนุษย์ทั่วโลก ในสภาวะปัญหาเช่นนี้ ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะมองคุณค่าและความหมายของสิทธิมนุษยชน นอกเหนือไปจากที่เคยเรียนรู้จากวัฒนธรรมโลกตะวันตกกันอย่างไร

ประการที่สาม ในชีวิตความเป็นจริง สิทธิมนุษยชนไม่ใช่เป็นเพียงการจัดกลุ่มรายชื่อหรือรายการสิทธิประเภทต่าง ๆ แบบเป็นสูตรสำเร็จตายตัว เพื่อปกป้องและส่งเสริมคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หากแต่เป็นสื่อปัจจัยของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ภายใต้โครงสร้างอำนาจซึ่งแตกต่างหลากหลายกันออกไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ปราชญ์ฝรั่งเศส รุสโซ ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างแหลมคมด้วยประโยคแรกในงานเขียนเรื่อง สัญญาสังคม ว่า “คนเกิดมาเป็นเสรี แต่ทุกหนทุกแห่งต้องตกอยู่ภายใต้พันธนาการ” พันธนาการที่ว่านั้น ก็คือโครงสร้างอำนาจสังคมการเมืองที่จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกระแสสิทธิมนุษยชน โดยนัยที่เป็นสื่อปัจจัยของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้เอง สิทธิมนุษยชนจึงมีบทบาทหน้าที่ในเชิงเป็นเกณฑ์คุณค่าของการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ในขณะที่ในกระแสการพัฒนาภายใต้กรอบของทุนอุตสาหกรรมนิยมที่สังคมการเมืองไทยกำลังหลงใหลได้ปลื้มอยู่ในขณะนี้ ตัววัดเกณฑ์คุณค่าจะมุ่งกันแต่ที่ความจำริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงการกระจุกอำนาจและความมั่งคั่งอยู่ที่กลุ่มเจ้าของทุนและกลุ่มอำนาจเป็นใหญ่ แต่สำหรับหลักการสิทธิมนุษยชนแล้ว สิทธิเสรีภาพอันเป็นรากฐานของคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ถือเป็นเกณฑ์คุณค่าวัดระดับความก้าวหน้าของสังคมมนุษย์ในกระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลง เป็นเกณฑ์คุณค่าทำนองที่ ศาสตราจารย์ แวร์ไทม์ (W.F. Wertheim) เรียกว่า “หลักการ

ปลดปล่อยสู่อิสระ” (Emancipation Principle) กล่าวคือ อิสระจากเอกอำนาจดขี่และครอบงำของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

ในฐานะที่เป็นทั้งสื่อหรือเหตุปัจจัย และเกณฑ์คุณค่าในวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคมดังกล่าว ข้อนี้น่าจะต้องทำความเข้าใจอันดับต่อไป ก็คือ ปฏิสัมพันธ์ของโครงสร้างอำนาจและกระแสสิทธิมนุษยชนมีพื้นฐานความเป็นมาอย่างไร ในกระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจการเมืองของไทย

สังคมไทยกับพัฒนาการสิทธิมนุษยชน

ในความนำข้างต้น ได้เอ่ยไว้บ้างแล้วถึงพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในกระแสการเมืองภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน กระแสปฏิรูปการเมืองที่ขยายตัวกว้างขวางหลังพฤษภาคม 35 ในตัวเองเป็นเครื่องบ่งบอกว่า รูปแบบและกลไกเศรษฐกิจการเมืองที่เรียกขานกันว่าระบอบประชาธิปไตยนั้น โดยแท้จริงแล้ว เป็นเพียงเครื่องมือกดขี่ขูดรีดและลิดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชนตลอดมา แทบไม่แตกต่างอะไรนักจากที่เคยเป็นอยู่ในยุคเผด็จการทหาร จริง ๆ แล้ว เป็นระบอบอำนาจนิยมที่ต่อเนื่องสืบทอดกันมาทั้งในยุค “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” และ “ประชาธิปไตยเต็มใบ” ในปัจจุบัน แล้วก็เพราะเป็นระบอบที่ต่อเนื่องสืบทอดกันมาเช่นนี้เอง รัฐบาล รวมทั้งกลุ่มอำนาจทั้งที่มาจาก “การเลือกตั้ง” จึงกระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนคนไทยที่บัญญัติไว้ชัดแจ้งในรัฐธรรมนูญอย่างหน้าตาเฉย โดยไม่รู้สึกรู้สึกละเลย ! ขบวนการปฏิรูปการเมืองพากันชูประเด็นเรื่องทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงและซื้อสิทธิขายเสียงในการเลือกตั้ง ซึ่งก็ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งเป็นที่ขานรับกันโดยทั่วไป แต่นั่นคงเป็นเพียงประเด็นปัญหาปลายเหตุ สมุฏฐานของเรื่องจริง ๆ ก็คือ ความล้มเหลวของสิทธิมนุษยชนในฐานะหลักการนำของสังคมนิยมไทยภายใต้โครงสร้างอำนาจและกระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา

เพื่อทำความเข้าใจถึงประเด็นปัญหาความล้มเหลวที่ว่านี้ และเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับพัฒนาการสิทธิมนุษยชนต่อ ๆ ไปในอนาคต ขอเชิญชวนให้ร่วมกันมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์สังคมนิยมไทยโดยสังเขปในที่นี้

พิเคราะห์จากแง่มุมของโครงสร้างสัมพันธ์ภาพทางอำนาจและกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแล้ว อาจสรุปได้ว่า ในรอบศตวรรษที่ผ่านมา เศรษฐกิจการเมืองไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง 2 ยุคใหญ่ ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ ยุคแรก เริ่มด้วยแรงอิทธิพลกดดันจากจักรวรรดินิยมตะวันตกบีบบังคับให้เศรษฐกิจสังคมนิยมไทยต้องตกอยู่ภายใต้การจำยอมถูกจำกัดอธิปไตยบางส่วนโดยสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 อิทธิพลผลักดันจากศูนย์อำนาจภายนอกที่ว่านี้ เป็นปัจจัยหนุนแรงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมนิยมไทย เริ่มต้นด้วยการต่อสู้ทางการเมืองรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ จากนั้น การปฏิรูปในรัชสมัยรัชการที่ 5 ก็เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดขบวนการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพทางการเมืองในหมู่ชนชั้นนำทั้งเก่าและใหม่ ซึ่งขยายวงกว้างออกไปเป็นลำดับ

จาก “คำกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน” ร.ศ.103 (พ.ศ.2428) สู่ กบฏ ร.ศ.130 (พ.ศ.2455) และในที่สุด การปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475

ช่วง 25 ปีเศษต่อจากนั้น เป็นเรื่องของความผันผวนทางการเมืองอันเกิดจากการขัดแย้งต่อผู้ ช่วงชิงอำนาจกันเองในหมู่ชนชั้นนำภายในวงราชการ ลงท้ายด้วยรัฐประหาร พ.ศ. 2490 เป็นการ สิ้นสุดสถานะบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรผู้ก่อการปฏิวัติ 2475 พร้อม ๆ กับเป็นการสิ้นสุด ของหลักการสิทธิมนุษยชน ซึ่งคณะราษฎรพยายามสถาปนาขึ้น ตามนัยของหลักหกประการ กล่าวคือ หลักอธิปไตยแห่งชาติและสิทธิเสรีภาพ เสมอภาคของประชาชน

ช่วงสิบปีเศษจากนั้น พลังอำนาจก็เปลี่ยนผ่านไปสู่กลุ่มอำนาจรุ่นใหม่ภายใต้การนำของจอม พลเสฐียรค์-ถนอม-ประภาส ดังเป็นที่ทราบกัน นัยสำคัญของการเปลี่ยนผ่านอำนาจการเมืองที่ว่านี้ นับเป็นการเปิดศักราชใหม่เข้าสู่ยุคที่ 2 ของประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจการ เมืองไทย กล่าวคือ ควบคู่กันไปกับการสถาปนาอำนาจตั้งตนรวมอยู่ในค่าย “โลกเสรี” ต่อต้าน ปราบปรามฝ่ายคอมมิวนิสต์ ระบอบเผด็จการทหารยังได้เปิดศักราชของการวางแผนพัฒนาประเทศ ในวิถีทางผลักดันให้เศรษฐกิจสังคมไทย ผนวกเข้าสู่กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมและระบบเศรษฐกิจ ตลาดเสรีอย่างเต็มตัวเป็นลำดับมาจนถึงปัจจุบัน และนี่คือ ที่มาที่ไปของกระแสอำนาจโลกาภิวัตน์ที่ กำลังครอบครองครอบงำเศรษฐกิจการเมืองไทยอยู่ในเวลานี้ ทั้งนี้โดยอาศัยสื่อเชื่อมโยงผ่านทางกลุ่ม ทุนและชนชั้นกลาง รวมทั้งบรรดาขุนนางนักวิชาการปัญญาชนทั้งหลาย ซึ่งประกอบกันเป็นชนชั้น นำและกลุ่มอำนาจใหม่ของยุคพัฒนา

ข้อที่พึงสังเกตและบันทึกไว้ ณ ที่นี้ ก็คือ พื้นฐานวัฒนธรรมการพึ่งพาของชนชั้นนำใหม่เหล่านี้ ซึ่งต่างก็ก่อตัวเติบโตขึ้นภายใต้อำนาจอิทธิพลอุปถัมภ์ค้ำจุนของราชการในชั้นต้น และต่อมาเข้าสู่ กระแสอำนาจครอบงำของศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองภายนอก อำนาจอิทธิพลอุปถัมภ์และการ พึ่งพาที่ว่านี้ กล่าวได้ว่า เป็นไปอย่างค่อนข้างเบ็ดเสร็จ ไม่ว่าจะมองกันในด้าน ทุน เทคโนโลยี หรือ แม้กระทั่งตลาด วิกฤตเศรษฐกิจ 2540 และพันธะผูกพันเงินกู้ต่างประเทศทั้งหลาย ซึ่งอุบัติขึ้นก่อน รัฐธรรมนูญเล็กน้อย เป็นสัญญาณบ่งบอกให้เห็นประจักษ์ถึงสถานะบทบาทและทัศนคติพึงพึงและ แปรลกแยกของกลุ่มทุนและชนชั้นกลางไทยหรือชนชั้นนำใหม่ได้เป็นอย่างดี

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า สถานะและสถานะภายใต้การอุปถัมภ์พึ่งพาดังกล่าวนี้ ย่อมจะมีนัยและ ผลกระทบอย่างสำคัญต่อบรรดากลไกสถาบันและกลุ่มการเมืองทั้งมวลของไทย ซึ่งต่างก่อตัวและหล่อ หลอมขึ้นมาภายใต้ทัศนวิสัยและทัศนคติอันเป็นตัวกำหนดแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา เจริญรอยตามกระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมอย่างเคร่งครัด รวมทั้งยังเป็นการเปิดช่องทางโอกาสของ การแสวงอำนาจและความมั่งคั่งสำหรับตนเองและกลุ่มพันธมิตรทางการเมือง ดังนั้น ปัญหาอุปสรรค การพัฒนาประชาธิปไตย สาเหตุใหญ่จึงไม่ใช่เรื่องของการซื้อสิทธิขายเสียงในหมู่ประชาชนคนไทยอัน เป็นปลายเหตุ หากอยู่ที่ความตกต่ำทางวัฒนธรรมการเมืองของชนชั้นนำและกลุ่มอำนาจเอง ความ พยายามของขบวนการปฏิรูปการเมืองในเวลานี้ ในอันที่จะขจัดอิทธิพลของ “ธุรกิจการเมือง” ใน รูปแบบของการกำจัดปราบปรามการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง อย่างดีก็เท่ากับเป็นการสะกิดสะเกา

บนพื้นผิวเท่านั้น งบประมาณที่ยังไม่สามารถล้วงลึกลงไปถึงแก่นสารของนโยบายสาธารณะ และงบประมาณที่หลักการอธิปไตยแห่งชาติและสิทธิเสรีภาพ เสมอภาคของประชาชน ซึ่งสังคมไทยต้องสูญเสียไปตั้งแต่รัฐประหาร 2490 ยังไม่สามารถได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาอย่างเป็นระบบจริงจัง และเรียนรู้ปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ในสภาวะการพึ่งพาและความแปลกแยกของชนชั้นนำเช่นนี้ หลักการสิทธิมนุษยชนนับเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญและจำเป็นต่อการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชน ตามนัยเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ และในทางกลับกัน ความเป็นตัวเป็นตนของการเมืองภาคประชาชน ก็เป็นช่องทางสำหรับพัฒนาการอย่างยั่งยืนของหลักการสิทธิมนุษยชน ทั้งการเมืองภาคประชาชนและหลักการสิทธิมนุษยชนต่างประกอบกันเป็นกระบวนการประชาสังคม อันจะนำไปสู่การปฏิรูปการเมืองภาครัฐอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะไปในด้านความโปร่งใส หรือธรรมาภิบาล หรือความรับผิดชอบ รวมทั้งการจัด การทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง และไม่ว่าจะเป็นในระดับชาติหรือระดับโลก

สิทธิมนุษยชนคนไทยในกระแสโลก

ข้อควรสังเกตประการต่อมา ก็คือว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างสัมพันธภาพทางอำนาจในสังคมการเมืองไทย ล้วนแต่เป็นผลกระทบมาจากพลังกดดันภายนอกแทบทั้งสิ้น ข้อแตกต่างสำคัญอยู่ที่ว่า ในช่วงแรกการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเป็นไปโดยมีเป้าหมายกุศโลบายชัดเจน เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งอิสรภาพอธิปไตยของชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานช่องทางนำไปสู่การสถาปนาหลักการสิทธิเสรีภาพและเสมอภาคของประชาชน ดังกล่าวข้างต้น โดยนัยนี้ อิสรภาพอธิปไตยและสิทธิมนุษยชนจึงประกอบเป็นหลักการนำสังคมควบคู่กันไป ไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ ในช่วงที่สอง หลังจากการสูญเสียหลักการนำสังคมที่วางไว้ไป สังคมไทยภายใต้ชนชั้นนำใหม่ ก็ถูกชักจูงให้เข้าสู่วิถีการเร่งรัดพัฒนา ผนวกเศรษฐกิจของประเทศให้ต้องพึ่งพาขึ้นต่อศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองโลก ในฉายาของเศรษฐกิจตลาดเสรี วิกฤตเศรษฐกิจการเงินช่วงทศวรรษ 2540 ที่ต้องเผชิญกันในขณะนี้ ถ้าจะพิเคราะห์ให้เห็นถึงอรรถกถาแล้ว มิใช่เรื่องของอุบัติเหตุ หรือเหตุการณ์ฉับพลันเฉพาะหน้าอย่างที่อยากจะเข้าใจหรือพยายามอ้างอิงกัน หากแต่เป็นบทสรุปอันเป็นผลสืบเนื่องโดยแท้จากกระบวนการเร่งรัดพัฒนาแบบพึ่งพาตลอดช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา

ผลก็คือ สถานะเศรษฐกิจการเมืองของไทย ต้องอิงอาศัยอยู่กับสถานการณ์เป็นไปตามแต่จะกำกับจากศูนย์อำนาจภายนอก ระบบวิธีคิดในหมู่ชนชั้นนำใหม่ รวมทั้งบรรดานักวิชาการปัญญาชน นายหน้าทั้งหลายก็โน้มเอียงเป็นเช่นนั้น เสมือนหนึ่งเป็นสูตรสำเร็จ นโยบายและมาตรการเศรษฐกิจการเมือง จึงเป็นเรื่องของการตอบสนองความต้องการภายนอกโดยแทบจะไม่ต้องมีวิจรรณญาณอะไรนอกเหนือไปจากนั้นเลย ในสภาวะอัปจนและทาสทางปัญญาเช่นนี้ กระบวนการทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้ง พรรคการเมือง และพิธีกรรมอื่น ๆ ทั้งหลายภายใต้ระบอบรัฐสภา จึงมองไม่เห็นความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องใส่ใจจริงจังในเรื่องสิทธิเสียงของมวลสามัญชนในเบื้องล่าง

ที่ว่ามานี้ เป็นภาพโดยสังเขปของสภาวะโครงสร้างสัมพันธภาพทางอำนาจภายใต้ระบอบรัฐสภายุคพัฒนา สถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองของโลกมีการผันแปรอย่างสำคัญในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การก่อตัวเติบโตใหญ่ของบรรษัทข้ามชาติและตลาดกองทุนโลก เศรษฐกิจโลกตะวันตกถดถอย เป็นการกระตุ้นความต้องการระบายเงินลงทุนออกสู่ต่างประเทศ ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี ทั้งในด้านข่าวสารข้อมูล และในด้านชีวภาพ และมาในทศวรรษสุดท้าย การล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ อันหมายถึง การสิ้นสุดของพลังถ่วงดุลอำนาจเศรษฐกิจการเมืองและการทหารในเวทีโลก เป็นการเปิดช่องทางให้กระแสทุนนิยมได้แผ่ขยายพลังอิทธิพลออกไปอย่างสุดเหวี่ยง ต่อสถานการณ์ผันแปร ทั้งหมดนี้ ทางด้านของชนชั้นนำไทยก็ขานรับการแสวงเศรษฐกิจ/เศรษฐศาสตร์ตลาดเสรีอย่างสุดเหวี่ยงเช่นกัน เริ่มต้นด้วยประกาศยกป้ายชื่อประเทศไทยขึ้นเป็น “บรรษัทรวมไทย” เปิดการลงทุนต่างชาติด้วยแรงจูงใจ แรงงานและทรัพยากรธรรมชาติราคาถูก ประกาศการเข้าสู่ยุค “โชติช่วงชัชวาล” ประกาศเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า การเปิดเสรีทางการค้า ตามด้วยการเปิดเสรีทางการเงิน และในท้ายที่สุด เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ และความล้มละลายหายเหวของบรรดาธุรกิจและสถาบันเศรษฐกิจการเงินทั้งหลายดังที่เห็น ๆ กันอยู่

ที่จำเป็นต้องบรรยายถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงของทุนนิยมโลกและการขานรับจากชนชั้นนำไทย ก็เพื่อต้องการที่จะบอกว่า ทั้งหมดนี้ส่งผลกระทบต่ออย่างสำคัญอีกวาระหนึ่งต่อสถานการณ์สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ได้กล่าวมาแล้วถึงสภาวะความเป็นอำนาจนิยมของระบอบรัฐสภาอันสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งเผด็จการจอมพลสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส เหตุการณ์ 14 ตุลา 16 และพฤษภาทมิฬ 35 แทบจะไม่เกิดผลเปลี่ยนแปลงอะไรต่อโครงสร้างสัมพันธภาพเชิงอำนาจนิยมที่ว่านี้ ยิ่งไปกว่านั้นทัศนคติทำให้อันแปลกแยกของบรรดา “นักเลือกตั้ง” เองดูจะยิ่งทำให้สถานการณ์เลวร้ายหนักขึ้นไปอีกทั้งในด้านของสิทธิราษฎรและสิทธิทางการเมือง และในด้านของสิทธิเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างไรก็ดี สถานการณ์สิทธิมนุษยชนที่ว่านี้ ก็ยังคงเป็นปัญหาระหว่างอำนาจรัฐกับประชาชนตามความเข้าใจโดยทั่วไป ไม่มีการตั้งคำถาม หรือข้อกังขาอะไรมากนักถึงบทบาทอิทธิพลของอำนาจภายนอก แต่ความผันแปรของเศรษฐกิจการเมืองโลก โดยเฉพาะบทบาทของบรรษัทข้ามชาติและตลาดกองทุนโลกซึ่งทรงพละการควบคุมครอบงำอย่างค่อนข้างเบ็ดเสร็จทั้งในด้านทุน เทคโนโลยี และตลาด เหล่านี้เป็นเครื่องบ่งบอกให้เห็นอย่างชัดเจน ทั้งจากและตัวละครใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน แม้แต่สถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศ อย่างเช่นกองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก ซึ่งเคยเป็นที่เชื่อถือเข้าใจกันในฐานะเป็นภาควิชาชีพวิชาการที่เป็นกลางปลอดจากค่านิยมหรืออำนาจผลประโยชน์ใด ๆ ก็ไม่พ้นจะถูกตั้งคำถามและตรวจสอบ

ในสถานการณ์ใหม่เช่นนี้ ความหมายและเนื้อหาสาระของประเด็นปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน ย่อมจะต้องขยายขอบข่ายออกไป ไม่เฉพาะแต่ในด้านของฝ่ายผู้กระทำ ซึ่งครอบคลุมรวมไปถึง ฝ่ายอำนาจรัฐ และบรรษัทข้ามชาติ รวมทั้งสถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศดังกล่าวแล้วเท่านั้น หากยังเป็นไปในทางด้านของฝ่ายผู้ถูกระทำด้วย กล่าวคือ ไม่ได้จำกัดเพียงเรื่องของ

ปัจเจกบุคคลภายในกรอบวัฒนธรรมและนิติธรรมแบบตะวันตก หากยังเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปถึงบูรณภาพความเป็นชุมชนและฐานทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วยตามแต่กรณี รัฐธรรมนูญมาตรา 46 เป็นตัวอย่างหนึ่งของความพยายามทางนิติศาสตร์ที่ให้การรับรู้รับรองถึงสิทธิชุมชนท้องถิ่นชนบท ซึ่งเป็นฐานของการปกป้องคุ้มครองวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีอันผูกพันเชื่อมโยงอยู่กับภูมิปัญญาในการดำรงรักษาไว้ซึ่งบูรณภาพของฐานทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ กรณีชัดเจน ตัวอย่างก็มีอย่างเช่น ป่าชุมชน ชุมชนลุ่มน้ำ ชุมชนประมงพื้นบ้าน เป็นต้น โดยนัยนี้ สิทธิชุมชนท้องถิ่น จึงสื่อความหมายสัมพันธ์ไปด้วยกันอย่างใกล้ชิดกับคุณค่าความสำคัญของหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันหมายรวมถึงวิถีชีวิตของทั้งคน ชุมชน และนิเวศ ตามความจริงแล้ว กระแสชุมชนท้องถิ่นที่ว่ามีได้จำกัดอยู่สำหรับสังคมไทยเท่านั้น หากเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในดินแดนที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจการครอบครองของต่างชาติมาช้านานในประวัติศาสตร์ และนับวันจะขยายตัวเรื้อรังกว้างขวางยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ และในรูปลักษณะที่แตกต่างหลากหลายกันออกไปตามบริบททางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรม จะเรียกว่า เป็นโลกาภิวัตน์อีกกระแสหนึ่งก็ย่อมได้ จะแตกต่างกันโดยนัยสำคัญ ก็ตรงที่เป็นกระแสโลกาภิวัตน์ของมวลสามัญชนจากเบื้องล่างในฐานะเป็นฝ่ายผู้ถูกกระทำภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ฝ่ายผู้กระทำจากเบื้องบน

ประเด็นปัญหาสิทธิชุมชนท้องถิ่นนี้ อาจฟังดูเป็นเรื่องที่นอกเหนือออกไปจากเรื่องของสิทธิมนุษยชนที่เคยประสบและเรียนรู้กันมา แต่ความจริงแล้ว โดยรากฐาน ก็คือ เรื่องของสิทธิในชีวิตนั่นเอง ซึ่งเป็นหลักการสิทธิสากลอันพึงมีพึงได้สำหรับมวลมนุษย์ทุกรูปทุกนาม เพียงแต่ว่าขอบข่ายของปัญหาสิทธิชุมชน มิได้จำกัดอยู่ที่ปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากครอบคลุมไปถึงระดับชุมชนและฐานทรัพยากร อันประกอบเป็นปัจจัยของการดำรงชีวิตร่วมกันในชุมชน นอกจากนั้น โดยธรรมชาติของความ เป็นสังคมฐานทรัพยากร อย่างเช่นสังคมไทย อันเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคอาเซียน ยังเป็นปัจจัยทำให้ความหมายของ “สิทธิเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม” ค่อนข้างแตกต่างไปจากที่เข้าใจ และปฏิบัติกันในสังคมอุตสาหกรรม กล่าวคือ ในขณะที่สิทธิเศรษฐกิจ และสังคม สำหรับสังคมอุตสาหกรรม สื่อความหมายกระเด็นไปในทางเป็นสวัสดิการสังคมในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐนายจ้างกับลูกจ้าง แต่สำหรับสังคมฐานทรัพยากรแล้ว สิทธิเศรษฐกิจ และสังคม โดยสาระเป็นไปในเรื่องของ สิทธิพัฒนาตนเองและพึ่งตนเองเป็นหลักใหญ่ เรียกได้ว่า เป็นสิทธิที่ตั้งอยู่บนฐานของการกำหนดใจตนเอง หรือปกครองตนเองโดยแท้จริง ดังที่กำลังมีการกล่าวขวัญกันถึงเรื่องของ ชุมชนชนบทพึ่งตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชน ฯลฯ อยู่ในเวลานี้ และทั้งหมดเป็นขบวนการชุมชนที่ยืนหยัดต่อสู้ เพื่อปกป้องสิทธิอันชอบธรรมของตนเอง ต่อกระแสโลกาภิวัตน์ และนโยบายการพัฒนา ในนามของ “ระเบียบเศรษฐกิจใหม่ระหว่างประเทศ” หรือ เศรษฐกิจตลาดเสรี

ปัญหาท้าทายทางนิติศาสตร์ต่อกรณีสิทธิชุมชนดังกล่าวนี้ อยู่ที่ว่าจะมีช่องทางให้ได้บังเกิดผลบังคับทางกฎหมายอย่างไร ในเมื่อระบบและวิถีคิดของนิติศาสตร์ไทยยึดมั่นถึมั่นอยู่แต่ด้วยบทกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นระบบและวิถีคิดที่กระเด็นไปในทางอำนาจนิยม ซึ่งมีสูตรสำเร็จกำหนดให้สิทธิทั้งหลายทั้งปวงต้องมีอยู่เป็นอยู่ “ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย” หรืออีกนัย

หนึ่ง ก็คือ สิทธิเสรีภาพเป็นเพียงเรื่องที่สุดแต่ฝ่ายอำนาจจะประทานลงมาให้จากเบื้องบน และถ้ายังคงเป็นไปเช่นนั้นแล้วไซ้ หลักนิติธรรม ก็ย่อมไร้ความหมาย กลายเป็น นิติพระราชย์ ที่ขึ้นอยู่กับอำนาจพลการของกลุ่มคนผู้ครองอำนาจ อื่น นอกจากเป็นปัญหาท้าทายเชิงวิชาการและสถาบันแล้ว ยังจะต้องเผชิญอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้กับการโต้แย้งจากชุมชนท้องถิ่นเอง ที่กำลังมีเสียงเรียกร้องให้วัฒนธรรมประเพณีการจัดระเบียบชุมชนได้รับการรับรู้รับรองสถานะทางกฎหมายของบ้านเมืองในฐานะเป็นเสมือนธรรมนูญชุมชนที่มีผลบังคับทางสังคมอันมีความศักดิ์สิทธิ์ในภาคปฏิบัติ เสียยิ่งกว่าตัวบทกฎหมายลายลักษณ์อักษรและกระบวนการยุติธรรมของรัฐ

ในประการสำคัญ รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน” นี้ นอกเหนือไปจากบทบัญญัติหมวดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยแล้ว ก็ยังมีบทบัญญัติแยกอำนาจศาลยุติธรรมให้เป็นอิสระจากกระทรวงยุติธรรม อันเป็นอำนาจฝ่ายบริหารอย่างชัดเจนขึ้น พร้อมทั้งกำหนดให้มีศาลและองค์กรอิสระอื่น ๆ โดยเฉพาะศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครอง ทั้งหมดเหล่านี้ เป็นการสะท้อนเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจนที่จะยึดถือเอาสิทธิมนุษยชนเป็นหลักการนำของสังคมและกระบวนการยุติธรรม อันเป็นทางเลือกจากวัฒนธรรมอำนาจนิยม ที่ยังคงครอบงำอยู่ทั้งในวงการเมืองและนิติศาสตร์ไทยตลอดมา เป็นปัญหาความลึกลับขัดแย้งที่ดูจะทวีความร้อนแรงและรุนแรงขึ้นโดยลำดับของความร้อนแรงและรุนแรงของกระแสโลกาภิวัตน์ อันก้าวร้าวต่อสิทธิมนุษยชนคนไทยทั้งหลาย แต่ทว่าดูจะยังไม่มีคำตอบที่จะช่วยบรรเทาคลี่คลายปัญหาให้เป็นไปในแนวทางที่เอื้อต่อเจตนารมณ์แห่งหลักการสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งต่อโอกาสช่องทางของการพัฒนาที่สร้างสรรค์และยั่งยืนโดยแท้จริง

รวมความแล้ว พัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมือง โดยเฉพาะในช่วง 40 ปีเศษที่ผ่านมา ยังผลให้ปัญหาสิทธิมนุษยชนทวีความยุ่งยากสลับซับซ้อน นอกเหนือออกไปจากองค์ความรู้และประสบการณ์เป็นมาในประวัติศาสตร์ จากแง่มุมเฉพาะของวัฒนธรรมตะวันตก เป็นองค์ความรู้และกระบวนการที่จำกัดแต่เพียงว่า สิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องปัญหาของระดับปัจเจกบุคคล และอะไรก็ตามที่จะเข้าข่ายเรื่องของสิทธิมนุษยชน จะต้องอยู่ภายในกรอบของตัวบทกฎหมายที่ใช้บังคับ ความจริงมีอยู่ว่า องค์ความรู้และกระบวนการเช่นว่านี้ คับแคบเกินกว่าที่จะให้คำตอบหรือทางเลือกสำหรับปัญหาสิทธิมนุษยชนยุคโลกาภิวัตน์ คริสต์ศักราช 2000 นี้ได้ ที่ร้ายยิ่งไปกว่านั้น ก็คือ บังคับนิยมและสิทธิทรัพย์สินที่มีตามมาในลัทธิตะวันตก กำลังก่อการคุกคามล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชนไปทั่วทั้งโลก ตรงนี้ไม่ใช่หลักการสากลอย่างแน่นอน หากเป็นเรื่องของประสบการณ์ในประวัติศาสตร์ พัฒนาการสิทธิมนุษยชนของสังคมโลกตะวันตกเอง ข้อที่จะต้องยืนยัน ณ ที่นี้ ก็คือว่า ความเป็นสากลของหลักการสิทธิมนุษยชน จะต้องไม่ใช่สิทธิเสรีภาพที่ทำลายสิทธิเสรีภาพ ทั้งนี้ด้วยหลักการเหตุผลที่ว่า สิทธิมนุษยชนประกอบเป็นชุดของสิทธิด้านต่าง ๆ ที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ และหลักการที่ว่านี้ ก็เป็นที่รับรู้รับรองและยืนยันตลอดมา ในระดับองค์การสหประชาชาติ

ส่งท้าย

จากการวิเคราะห์ทบทวนถึงพัฒนาการสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะในช่วงยุคพัฒนาและสภาวะปัญหาจากผลกระทบภายใต้กระแสเศรษฐกิจตลาดเสรี รวมทั้งสภาวะพึ่งพาและแปลกแยกของชนชั้น นำ ทั้งหมดเหล่านี้ชวนให้สรุปได้ว่า นอกเหนือไปจากความพยายามและมาตรการต่าง ๆ ในอันที่จะปกป้องคุ้มครองสิทธิของมวลชนผู้ด้อยโอกาสเป็นเรื่องเป็นรายเป็นภารกิจเฉพาะหน้าตามที่รัฐธรรมนูญเปิดช่องไว้ ทั้งในด้านสิทธิราษฎรและสิทธิการเมือง และในด้านสิทธิเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป้าหมายและกระบวนการระยะยาวก็จะต้องมุ่งไปที่ตัวโครงสร้างสัมพันธภาพทางอำนาจเป็นสำคัญ ในแง่นี้ สำหรับสังคมไทยอันเป็นสังคมฐานทรัพยากรโดยธรรมชาติ สิทธิชุมชนท้องถิ่นจะเป็นกุญแจสำคัญ ในอันที่จะคลี่คลายเงื่อนไขของอำนาจนิยมและสภาวะความแปลกแยกภายในโครงสร้างดังกล่าว รวมทั้งยังจะมีส่วนสำคัญในการผ่อนคลายนโยบายการล่งละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนระดับต่าง ๆ และในประการสำคัญ เป็นการปูพื้นฐานแนวทางพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตยระดับรากหญ้าอย่างแท้จริง

แต่นั้นย่อมหมายถึงว่า จำเป็นต้องมีการปรับองค์ความรู้และกระบวนการทัศน์เรื่องสิทธิมนุษยชน เสียใหม่ เป็นทางเลือกจากลัทธิปัจเจกนิยมสุดโต่ง ยึดถือเอาการแข่งขันช่วงชิงแสวงประโยชน์สูงสุด ส่วนตนเป็นคุณธรรม ซึ่งในที่สุด สิทธิก็กลับกลายเป็นเครื่องมืออำนาจนิยมที่ทำลายสิทธิเสรีภาพในท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ สังคม และสิทธิมนุษยชนที่เป็นอยู่ในขณะนี้ กำลังมีเสียงเรียกร้องให้ระดมกำลังความคิด เพื่อแสวงหาเกณฑ์คุณค่าจากแหล่งวัฒนธรรมนอกตะวันตก อย่างน้อย เพื่อขยายกระบวนการทัศน์ให้เกิดความตระหนักสำนึกในคุณค่าของการถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างสิทธิเสรีภาพของตนเองกับเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ กับทั้งระหว่างชนรุ่นปัจจุบันกับอนุชนรุ่นต่อไป โดยเฉพาะ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบูรณภาพของฐานทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศ ทั้งนี้ ไม่ใช่เป็นการแบ่งแยกหรือเผชิญหน้าระหว่างเกณฑ์คุณค่าตะวันตกและนอกตะวันตก หากแต่เพื่อให้เกิดการผสมผสานสังเคราะห์หลักการสิทธิมนุษยชนให้ขึ้นสู่ระดับความชอบธรรม และความเป็นสากลโดยแท้จริง